

Музичук І. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню окремих варіантів класифікації моделей соціально орієнтованих економік. Проводиться аналіз досліджень сучасних вчених з метою виділення базових критеріїв класифікації моделей соціально орієнтованої економіки.

Ключові слова: соціальна ринкова економіка, соціально орієнтована економіка, соціальне ринкове господарство, соціальна орієнтація.

Постановка проблеми. Терміни “соціальна ринкова економіка”, “соціально орієнтована ринкова економіка” користуються досить високою популярністю в численних економічних та політичних дискусіях нашої доби. Особливо це стосується нинішніх вітчизняних реалій. Не випадково це знайшло своє відображення у Конституції України “Держава забезпечує захист прав усіх суб’єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки”. Проте, озвучуючи про вектор орієнтації моделі економіки на соціально орієнтовану, залишається відкритим питання: яка модель економіки в найбільшій мірі відповідатиме вимогам соціальної орієнтації [3].

Опису соціально орієнтованої ринкової економіки присвячені публікації німецьких економістів Т. Гесса, Ш. Граділа, Р. Кенінга, Р. Клапхана, Х. Ламберта, К. Херрманн-Піллата. Характеристику сучасних моделей соціально орієнтованих господарств знаходимо у працях В. Базилевича, В. Гейця, В. Єременко, С. Мочерного, А. Чухна, В. Волинського, А. Деркача, Л. Є. Момотюка, О. М. Палія, Б. Панасюка, В. А. Скуратівського, Г. Я. Стебля та інші.

Незважаючи на значну кількість теоретичних праць, присвячених даному питанню, серед науковців немає єдиної точки зору щодо принципів, за якими має здійснюватись класифікація існуючих моделей соціально-орієнтованих ринкових економік.

Мета статті: на основі аналізу досліджень сучасних вчених виділити критерії класифікації моделей соціально-орієнтованих ринкових економік.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній літературі існують різні точки зору на те, економіку яких країн слід вважати соціально-орієнтованою. “Хрестоматійним прикладом” країни з соціально орієнтованою ринковою економікою можна вважати Німеччину, досвід якої залишається актуальним на сучасному етапі. Німеччина є єдиною країною, де існування соціального ринкового господарства визнається всіма дослідниками. Разом з тим, на сьогоднішній день серед вітчизняних та закордонних фахівців немає єдиної думки стосовно того, які розвинені країни можуть бути віднесені до категорії “соціально орієнтованих”.

Так деякі з них вважають, що поряд з Німеччиною, до країн з соціальною ринковою економікою відносяться розвинені держави Західної Європи, а також Японія, Канада і США. Інші економісти заперечують проти зарахування трьох останніх держав до цієї групи, аргументуючи це тим, що соціальне ринкове господарство виступає “європейською моделлю сучасного капіталізму”, що характеризується високим ступенем державної участі в економіці і соціальній сфері. При цьому на противагу наводиться модель розвиненої економіки.

Даний аспект нашої думки на думку, що необхідно провести аналіз спрямованості економічних механізмів в країнах з розвинутою економікою та в країнах з соціально орієнтованою економікою.

Соціально-економічна політика держави, націлена на формування соціального ринкового господарства, має два напрямки: вплив на структуру виробництва і конкурентне середовище ринку, та здійснення соціальних зобов'язань держави. При цьому основне завдання державного впливу на структуру виробництва і конкурентне ринкове середовище полягає в тому, щоб зберегти конкурентну ситуацію на ринку, забезпечуючи тим самим орієнтацію виробництва на інтереси споживання.

Виробнича структура в розвинених країнах орієнтована, насамперед, на потреби кінцевого споживача (населення). Домінуюче місце в структурі виробництва займає сектор послуг (більше 60% ВВП), основна частина продукції якого створюється у таких галузях, як громадське харчування, освіта, охорона здоров'я, соціальна робота, а також у сферах фінансових, страхових послуг. Другим за часткою у ВВП (близько 30% ВВП) є промисловий сектор, що складається з галузей добувної (близько 10% ВВП) і переробної промисловості (близько 20% ВВП). Сектор сільського господарства вносить невеликий внесок у ВВП (2-4%). У деяких розвинених країнах виробнича база частково виведена на територію країн, що розвиваються. У той же час, та частина основних виробничих фондів, яка знаходиться на території самих розвинених країн, регулярно оновлюється.

У розвинених країнах основними методами регулювання конкурентного ринкового середовища та виробничої структури, поряд із традиційними заходами антимонопольної політики, є:

- стимулювання розвитку малого бізнесу (головним чином через податкові пільги та спрощення порядку звітності);
- заохочення приватних інвестиційних витрат (через пільги в оподаткуванні прибутку і доданої вартості);
- здійснення державних інвестицій в об'єкти виробничого та інфраструктурного призначення.

Малий і середній бізнес у країнах із соціально орієнтованою економікою створює більше 50% ВВП; малі підприємства становлять понад 95%, а середні – близько 1% від загального числа зареєстрованих підприємств; малі та середні підприємства надають робочі місця понад 50% зайнятих в економіці. Більшість малих і середніх підприємств відносяться до таких галузей економіки, як торгівля, будівництво, сектор послуг.

У розвинених країнах підвищення конкурентності ринкового середовища здійснюється також за допомогою приватного та державного інвестування в галузі, продукція яких необхідна споживачам. Однією з важливих завдань державної економічної політики є підтримка виробників сільськогосподарської продукції (головним чином, продуктів харчування), що призводить до збільшення випуску даної продукції, і, отже, підвищенню забезпеченості нею населення. У всіх розвинених країнах держава виділяє кошти у розмірі 0,5-1% ВВП на оплату вартості житла та житлово-комунальних послуг для малозабезпечених категорій населення. Незважаючи на те, що дані державні витрати приймають форму соціальних трансфертів, ці кошти спрямовуються виробникам у сфері житлово-комунального господарства і, відповідно, є інструментом стимулювання розвитку останнього. Стимулювання ж виробництва решти "приватних" благ, необхідних споживачам, у розвинених країнах здійснюється, в основному, непрямими методами – наданням податкових пільг для інвесторів.

У багатьох розвинених країнах існують переліки товарів і послуг, не оподатковуваних ПДВ, в яких значаться не тільки товари, що мають першочергове соціальне значення (медикаменти, товари для дітей, продукти харчування, книги), а й продукція тих галузей, розвиток яких є пріоритетним для країни (наприклад, цивільна авіатехніка у Швеції або транспортні засоби у Фінляндії). Разом з тим, необхідність великих (для окремих приватних інвесторів) капіталовкладень, як це відбувається при будівництві мережі залізниць, гідроелектростанцій та ін. обумовлює в розвинених країнах додаткові державні витрати (2-3% ВВП). Крім того, для запобігання витіснення приватних інвестицій в більшості розвинених країн прийнята практика здійснення спільних інвестиційних проектів між державою і приватними інвесторами.

У свою чергу, у розвинених країнах до соціальних зобов'язань держави відносяться: соціальні трансферти (пенсії, допомоги тощо), витрати на виробництво суспільних благ (навчання, охорона здоров'я, наука, культура, охорона громадського порядку та ін.), а також ті державні інвестиційні витрати, які пов'язані з об'єктами соціального та інфраструктурного призначення.

Найбільш витратним компонентом соціальних зобов'язань держави є трансферти, що дозволяють забезпечити мінімальний гарантований рівень добробуту для безробітних (5-12% населення), пенсіонерів (12-18% населення), забезпечити виплату допомоги на дітей (20% населення). На другому місці за рівнем витрат знаходяться витрати на виробництво і розподіл суспільних благ. Ці витрати фактично здійснюються у формі організації державного виробництва суспільних благ, видачі соціальних кредитів на користування суспільними благами, а також державних інвестицій в соціальні та інфраструктурні об'єкти. Призначення даних витрат полягає в забезпеченні розширення виробництва суспільних благ до рівня, що відповідає потребам населення в даних благах, що підвищує добробут населення і призводить до скорочення соціальної нерівності.

Зокрема, держава вносить істотний внесок у розвиток виробництва таких суспільних благ, як послуги освіти (65-80%), охорони здоров'я (85-95%), наукових досліджень (30-50%). При цьому в розвинених країнах сумарний розмір соціальних зобов'язань держави варіюється в межах 35-55% ВВП (найбільший обсяг соціальних зобов'язань – у країнах скандинавської моделі, а найменший – у країнах англосаксонської та середземноморської моделей).

У країнах із соціально орієнтованою економікою застосовуються три основні форми фінансування соціальних видатків: накопичувальна система (джерело – страхові внески господарюючих суб'єктів), система соціального кредитування і система соціальних гарантій (джерело – поточні доходи держави). Причому для виконання соціальних зобов'язань доходи бюджетної системи поділяються так, щоб найбільша частка надходжень припадала на федеральний (центральный) рівень бюджетної системи.

У розвинених країнах найбільш впливовим елементом бюджетної системи є федеральний (центральный) бюджет, на частку якого припадає 40-60% сукупних надходжень (близько 80% сукупних податкових надходжень і соціальних внесків), що обумовлено необхідністю вирішення основного завдання державної політики – підвищення рівня добробуту населення та зниження ступеня соціальної нерівності.

У країнах із соціально орієнтованою економікою податкова система спирається на стабільну податкову базу (60-80% – доходи фізичних осіб і споживчі витрати). При цьому масштаби податкової системи знаходяться в прямій залежності від обсягу сукупних соціальних зобов'язань, взятих на себе державою. Основні податки

(прибутковий податок з фізичних осіб та податок на додану вартість) - диференційовані. Нарахування основних податків є адаптованим до особливостей розподілу доходу, що виражається у використанні декількох ставок податку для платників податків з різним рівнем доходу або родом занять. При цьому має місце наступна закономірність: чим більше диференційованою є система обчислення податку, тим більша частина податкових надходжень формується за рахунок “багатих” платників податків, і тим більш складним стає процес розрахунку податку. Менша диференціація обчислення податків призводить до того, що основна частина податкових надходжень держави формується за рахунок коштів “середнього класу” платників податків. Тому для обчислення податків у розвинені країнах застосовується система дискретно зростаючих ставок, а пропорційна система нарахування податку (з використанням єдиної ставки) застосовується набагато рідше.

Таким чином економіка розвинених країн може забезпечити соціальну орієнтацію завдяки ринковим механізмам. Іншими словами, у розвинених країнах у процесі забезпечення виробництва благ, необхідних споживачам, а також формування доходів зайнятого населення основна роль відводиться, перш за все, конкурентним ринкових відносинах (що є основою СОРЕ). Для соціальної орієнтації основне завдання державної економічної політики має полягати у забезпеченні підвищення добробуту населення в тих випадках, коли цього не здатний зробити ринок. Цей вплив здійснюється за напрямками: вплив на структуру виробництва і конкурентне середовище ринку, забезпечення розвитку різноманітних форм власності, а також виконання соціальних зобов'язань держави.

У свою чергу, високий ступінь державного “втручання” (що означає більш високий рівень державних витрат, спрямований на інвестиції, виплати соціальних трансфертів, виробництво суспільних благ тощо) призводить до скорочення соціальної нерівності, розширення виробництва суспільних благ і збільшення гарантованого мінімуму доходів. Однак збільшення ступеня державного втручання в економіку доцільно здійснювати лише пропорційно зростанню добробуту населення, основа якого закладається завдяки ринковим відносинам.

Таким чином, є підстави припускати, що соціальна ринкова економіка це високоефективна ринкова економіка вищого порядку, що слугує інтересам людини. Тобто не соціальною ефективною ринковою економікою не може бути в принципі.

Однак постає питання, чи може бути соціально орієнтованою така економіка, яка хоч і працює на ринкових засадах, але у своєму еволюційному розвитку ще не досягла найвищого рівня ефективності.

Виділимо окремі види або моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки, застосовуючи класифікацію за іншими критеріями, які не вимагають досягнення економікою максимальної ефективності.

Найбільш поширений підхід до класифікації – це визначення ролі держави в господарській системі. Згідно такого принципу країни з соціально-орієнтованою економікою об'єднуються в Зосновні групи: [2]

Ліберальна модель соціально-орієнтованої ринкової економіки. Характерна для США, Ірландії, Канади, Австралії, Великобританії. Основними її рисами є посередницька роль держави в реалізації соціальних цілей та завдань (наприклад, не пряме фінансування соціальних програм, а правовий контроль фінансових потоків, що використовуються на соціальні потреби). Основне завдання держави в цій моделі – це незначна корекція впливу ринкових механізмів.

Солідарно-консервативна модель. Характерна для Франції, Австрії. Ця модель характеризується активною соціальною політикою, яка реалізується за рахунок системи державного соціального страхування і коштів державного бюджету. Населенню пропонується широкий спектр державних соціальних гарантій. Солідарний принцип передбачає розподіл соціальної відповідальності між соціальними групами, економічними суб'єктами, поколіннями. Дані принципи та ознаки притаманні також економіці Німеччини.

Соціал-демократична модель. Характерна для Швеції, Данії, Норвегії. Головна мета держави в соціальній політиці в даній моделі – це досягнення соціальної рівності на якомога вищому рівні (за деякими даними децильний коефіцієнт в Швеції один з самих невеликих і становить 1:4). Для соціальної політики характерні універсальні методи допомоги (цільовий параметр – основний дохід). При цьому акцент робиться на підтримку максимально високої зайнятості працездатного населення.

Дана класифікація дуже часто використовується як в науці так і в практичній політиці. В результаті кожна з моделей отримала не лише строгу наукову назву, а й більш просту. Ліберальна модель в літературі часто фігурує під назвою “державна добробуту”, солідарно-консервативна – соціальне ринкове господарство, соціал-демократична – це шведський соціалізм. Разом з тим необхідно відмітити, що критерій, який закладений в основу даної класифікації, дуже вузький. Соціальну орієнтацію кожної з господарських систем визначає не стільки активність держави в соціальній сфері, а загальна система соціально-економічних інститутів, що формують той чи інший господарський порядок, а також активність всіх інших суб'єктів соціально-економічної системи.

Враховуючи все вище сказане, більш досконалою з класифікацій моделей є класифікація А. Нестеренко, який запропонував наступні критерії аналізу соціальності держави: [1]

- місце соціальної політики серед національних пріоритетів (як правило, мова йде про вибір пріоритету між соціальним захистом та економічним зростанням);
- розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством і підприємницьким сектором;
- масштаби державного сектора, які визначаються як обсягами частки ВВП, що підлягають перерозподілу, так і часткою зайнятих у держсекторі;
- особливості соціальної політики.

Класифікація за вказаним критерієм дозволила А. Нестеренко виокремити чотири основні моделі економіки [1].

1. Континентальна, або німецька. Для неї характерні: високі обсяги перерозподілу ВВП через державний бюджет (близько 50%); формування страхових фондів в основному за рахунок роботодавців; розвинена система соціального партнерства; прагнення до підтримання повної або високої зайнятості.

2. Англосаксонська. Для неї характерні: більш низький рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет (не більше 40%), переважно пасивний характер державної політики зайнятості; висока питома вага приватних і громадських компаній і організацій у наданні соціальних послуг.

3. Середземноморська. Для неї характерні: варіювання обсягу перерозподілу ВВП через державний бюджет (40%-60%); соціальна політика переважно підтримує соціально незахищеним категоріям громадян і не носить масового характеру.

4. Скандинавська. Для неї характерні: активна соціальна політика; високі обсяги перерозподілу ВВП (близько 60%); реалізація ідей соціальної солідарності і активний характер соціальної політики.

Відповідно до наведеної вище класифікації, всі розвинені країни Європи, а також Канада були віднесені А. Нестеренко до тієї чи іншої моделі соціально орієнтованої ринкової економіки:

1. Континентальна: Німеччина, Австрія, Швейцарія, Франція.
2. Англосаксонська: Великобританія, Ірландія, Канада.
3. Середземноморська Греція, Іспанія, Італія.
4. Скандинавська: Швеція, Норвегія, Фінляндія.

Можна виділити також Данію, Бельгію, Нідерланди, як економіки англосаксонської та одночасно скандинавської групи.

В даному контексті не зовсім зрозуміло, чому автор в своїй класифікації не врахував США і Японію, так як кожна з країн визначає свою економіку як соціально орієнтовану. Перша забезпечує соціальну орієнтацію за рахунок системи індивідуального соціального страхування, друга ж реалізує переважно корпоративну страхову модель. Роль держави в соціально-економічній системі і в США і в Японії не дуже значна.

В цілому обидві вище приведені класифікації моделей соціально орієнтованої ринкової економіки активно використовуються в теоретичних дослідженнях і практичній політиці, але їх спільним недоліком є відсутність уваги до неекономічних факторів забезпечення соціального добробуту (екологічні параметри, неформальні норми). Це нашоує на необхідність розширення принципів класифікації досліджуваних моделей економіки.

Висновок. Проведений аналіз існуючих класифікацій моделей соціально-орієнтованої економіки свідчить про те, що найбільш повна класифікація має враховувати наступні базові критерії:

- місце соціальної політики серед національних пріоритетів;
- розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством і підприємницьким сектором;
- масштаби державного сектора, які визначаються як обсягами частки ВВП, що підлягають перерозподілу, так і часткою зайнятих у держсекторі;
- особливості соціальної політики;
- рівень досягнення максимальної ефективності економіки;
- роль держави в господарській системі;
- неекономічні фактори забезпечення соціального добробуту.

Не ставлячи за мету порівняти ефективність моделей соціально орієнтованої ринкової економіки (тому що кожна з них має особливості, в яких реалізується національна специфіка), разом з тим відмітимо, що згідно з описаними критеріями найбільш повно вимогам соціальної ринкової орієнтації економіки відповідає соціальне ринкове господарство Німеччини, проте не в сучасному вигляді, що робить її схожою з державою загального добробуту в силу певної кейнсіанської спрямованості, а в початковій формі, з активною ринковою компонентою, тому що підвищення рівня і якості життя населення здійснюється не стільки за допомогою політики перерозподілу доходів, а за рахунок активізації конкуренції, свободи і соціальної відповідальності. Важливим її компонентом є і активна роль держави в господарській системі, метою діяльності якої є не стільки корекція ринкового механізму, скільки усунення причин, що викликають його збої. Дані висновки стануть базою для визначення оптимальної траєкторії розвитку вітчизняної економіки в напрямку її соціальної орієнтації.

Використані джерела:

1. *Нестеренко А. Н.* Экономика и институциональная теория / отв. ред. акад. Л. И. Албалкин. – М., 2002. – С. 96.
2. *Слезингер Г. Э.* Социальная экономика : курс лекцій. – М., 2001. – С. 8-16.
3. Конституція України // Урядовий кур'єр. – 13.07.1996 р. – № 129-130.

Музычук И. В. Принципы классификации моделей социально ориентированной рыночной экономики.

Статья посвящена исследованию некоторых вариантов классификаций моделей социально ориентированной экономики. Проведен анализ исследований современных ученых с целью выделения базовых принципов классификации моделей социально ориентированной экономики.

Ключевые слова: социальная рыночная экономика, социально ориентированная экономика, социальная ориентация, социальное рыночное хозяйство.

Muzychuk Irina. Principles of classification models of socially oriented market economy.

The article deals with some version of the classification models of welfare economics. An analysis of research of modern scientists to isolate the basic principles of classification models, welfare economics.

Key words: social market economy, socially oriented economy, social orientation, social market economy.

Романовський О. О.

**Українсько-американський гуманітарний інститут
“Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні”**

КОРПОРАТИВНА ПІДПРИЄМНИЦЬКА КУЛЬТУРА ВНЗ

Аналізується поняття інтегрованої підприємницької культури ВНЗ, вивчаються сутність і компоненти корпоративної культури ВНЗ, специфічні культурні цінності ВНЗ, типи корпоративних культур, типи спільної діяльності.

Ключові слова: вищий навчальний заклад; вища освіта; інтегрована підприємницька культура ВНЗ; корпоративна культура ВНЗ; підприємницький ВНЗ.

Вступ. Система вищої освіти США є цікавою тим, що серед майже 10 тисяч ВНЗ різних типів і форм власності існують, *по-перше*, як державні – федеральні і такі, що належать штатам, так і недержавні (незалежні, приватні); *по-друге*, прибуткові і безприбуткові (неприбуткові); *по-третє*, акредитовані й неакредитовані; *по-четверте*, такі, що надають ступені, і такі, що ступенів не надають [1-4]. Але кожен заклад знаходить свою нішу на досить конкурентному ринку освітніх послуг і, головне, що навчання в усіх без винятку ВНЗ США є платним (у державних вона є істотно нижчою для резидентів штату), а кількість місць є достатньою для задоволення ринку.

Постановка проблеми. Дуже цікавим для вивчення є застосування підприємництва і ринкових механізмів як у приватних (незалежних), так і в державних ВНЗ США, особливо – в період економічних криз, зменшення бюджетного фінансування, підвищення рівня конкуренції на світовому ринку освітніх і наукових послуг. Викликають особливий інтерес трансформаційні процеси у напрямку підвищення ролі підприємництва в діяльності багатьох університетів США та інших